

Makale türü: Araştırma makalesi**Article type:** Research article

Geliş tarihi 09.11.2024

Submitted date

Kabul tarihi 15.12.2025

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 05.10.2026

Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Batar, K. (2026). 15 ve 17. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı Mensur Hikâyelerinde Coğrafya: Gerçeklik, İşlev ve Fiziki Göstergeler. *Journal of History School*, 83, 4376-4408.

15 VE 17. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI MENSUR HİKÂYELERİNDE COĞRAFYA: GERÇEKLIK, İŞLEV VE FİZİKİ GÖSTERGELER¹

Kübra BATAR²**Öz**

Her türlü bilimsel faaliyet, insanı anlama çabasıyla bir noktada kesişip birbirinden istifade eder. Sosyal bilimlerin bir kolu olan edebiyat da çeşitli alanlarla etkileşim içindedir ve coğrafya bunların başında gelir. Tarih sahnesinden bakıldığında toplulukların iktisadi, sanatsal, bilimsel vb. üretimlerinin teşekkülünde coğrafyanın önemli bir etkisi vardır. Bunun yanında coğrafyanın edebî eserlerin geliştiği toprakların tanınmasında ve sınırlarının çizilmesinde rolü büyüktür. Bu kuşatıcı özelliğiyle coğrafya, edebiyatı etkilemiş ve edebî eserlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Şöyle ki sanatçı; inanç, kültür, etnik gruplar gibi coğrafya ekseninde gelişen unsurları eserlerine örtük ya da açık biçimde ve kendi kurgusuyla işleyerek yansıtır. Dolayısıyla mekân gerçekliğinin geleneksel ve modern eserlere hangi suretle yansıdığı üzerine muhtelif fikirler oluşur. Geleneksel hikâye ve coğrafyanın kesiştiği bu çalışma, mensur hikâye geleneğinin 15 ve 17. yüzyıl metinlerinden *Tûtînâme*, *El-Ferec Ba'de's-şidde*, *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât*, *Câmi'ü'l-hikâyât*, *Kırk Vezir Hikâyeleri*, *Meşakku'l-uşşâk* ve *Nihalistân*'ı işlev ve coğrafi gerçeklik bakımından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi benimsenmiştir.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %100. Bu makale etik kurul onayı gerektirmemektedir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-mail: kmsbatar@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1329-9219.

Çalışmada öncelikle coğrafyanın tanımı ve gelişimi hakkında bilgiler verilmiş, modern ve geleneksel hikâyelerin mekân bağlamındaki gerçekliği üzerinde durulmuştur. Örneklem alanındaki hikâyeler ülke, şehir, nehir ve kavimler ölçüsünde taranarak göstergeler elde edilmiştir. Tespit edilen ülke, şehir, nehir ve kavim gibi coğrafi göstergeler, bulgular bölümünde alfabetik sıralanarak kullanımları bağlam temelli örneklendirilmiştir. Ardından söz konusu göstergeler hikâyeler özelinde işlev ve gerçeklik doğrultusunda mukayese edilmiştir. İncelenen anlatılarda coğrafyanın kimi zaman tarihi/coğrafi gerçeklik taşıdığı görülmüştür. Bazı anlatılarda ise coğrafi mekânların giriş formellerinde olayı başlatan, düğüm bölümlerinde ise eylemlere yön veren işlevlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mensur Hikâye, Coğrafya, Gerçeklik, İşlev, Ülke-Şehir-Nehir-Kavim.

Geography In Prose Stories of 15th and 17th Century Classical Turkish Literature: Reality, Function and Physical Indicators

Abstract

All scientific endeavors intersect at a common point in their attempt to understand humanity, mutually enriching one another. As a branch of the social sciences, literature continuously interacts with various fields, foremost among which is geography. Historically, geographical factors have exerted a significant influence on the formation of a society's economic, artistic, and scientific outputs. Furthermore, geography plays a vital role in determining the boundaries and understanding the territories where literary works originate. Through this comprehensive nature, geography shapes literature and provides a foundation for the emergence of literary creations. Artists reflect elements that evolve around a geographical axis-such as belief systems, culture, and ethnic groups-within their works, incorporating them either implicitly or explicitly through creative fictionalization. Consequently, diverse perspectives emerge regarding how spatial reality is portrayed across traditional and modern texts. Intersecting traditional storytelling and geography, this study aims to examine 15th to 17th-century prose narrative texts-namely *Tûtinâme*, *El-Ferec Ba'de's-şidde*, *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât*, *Câmi'ü'l-hikâyât*, *Kırk Vezir Hikâyeleri*, *Meşakku'l-uşşâk*, and *Nihalistân*-in terms of function and geographical reality. Adopting document analysis, a qualitative research method, the study first outlines the definition and development of geography while exploring spatial reality in both modern and traditional narratives. Geographical indicators such as countries, cities, rivers, and tribes within the sample texts were identified and cataloged alphabetically, with their usage exemplified contextually. Subsequently, these indicators were comparatively analyzed regarding their functional roles and degree of realism within specific narratives. The findings reveal that geography in these narratives occasionally reflects historical and geographical reality, whereas in other instances, geographical

spaces serve specific narrative functions-initiating plot development in introductory formulas and guiding character actions within the narrative climax.

Keywords: Narrative, Geography, Reality, Function, Country-City-River-Tribe.

GİRİŞ

Kökeni Eski Yunanca *gé* (yer) ve *graphé* (yazmak, betimlemek) kelimelerine dayanan coğrafya kelimesi (Doğanay, 2012, s. 10), yerkürenin tasviri anlamında kullanılır. Coğrafyanın araştırma alanı yerküredir ve odak noktası insanın dünyadaki gelişimi ile yeryüzündeki dağılımıdır. Değişen coğrafi düzenin farklı hayat biçimlerine kapı aralaması coğrafyanın dikkate değer bir bilim dalı olduğunu gözler önüne sermiştir. Modern coğrafya bireyin içinde bulunduğu muhit ile etkileşimini ele alır ve XXI. yüzyılın dünyasını, insanoğlunun tarihî serüvenini de arkasına alarak anlamaya ve izah etmeye çalışır. Coğrafi anlamdaki ilk faaliyetlere Anaksimandros'un eserlerinde rastlanmak mümkündür (Göney, 2022). Bununla birlikte coğrafya terimini ilk kez kullanan Eratosthenes'in coğrafi ve tarihî incelemeleri, dünya haritasını çıkarıp dünyayı beş iklime ayırması bu bilime katkı sağlamıştır (Göney, 2022). Antik Çağ düşünürlerinin öteki bilimlere dair çalışmalarında coğrafi görüşlerin yer alması, coğrafyanın teşekkülünün felsefe ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Coğrafyanın teşekkülüne Antik Çağ filozoflarının yanı sıra Çin ve Arap kültürlerinin de önemli etkisi olmuştur. Şöyle ki Çin'deki askeri fetihler, topoğrafik bilgi talebi oluşturmuş ve bu sebeple Çin'de azımsanmayacak coğrafi malumat toplanmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2022, s. 7). Arapların coğrafyaya katkısı ise İslamiyet'i yayma teşebbüsleri sebebiyledir. Bu gaye ile düzenlenen seyahatler ve fetihler esnasında rastlanan farklı kültürlerle ait coğrafi eserlerin tercüme edilerek Arap diline kazandırılması coğrafyaya büyük ölçüde hizmet etmiştir. Araplar ayrıca kutsal beldelerdeki hac farızası hakkında bilgi veren rehber oluşturmalarıyla da coğrafyanın gelişimine katkıda bulunmuşlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2022, s. 8).

Arapların bilhassa seyahatleri ile coğrafi gelişmelere katkı sağlaması, seyahatlerin coğrafyanın teşekkülünde önemli bir tür olduğu fikrini doğurmuştur. Üstelik bu düşünce, filozoflarca seyahatname tarzındaki eserlerde dile getirilmiştir (Doğanay, 2012, s. 3). Başka bir ifadeyle coğrafyanın filozoflar tarafından seyahatname zemininde inşa edildiği söylenebilir. Arap coğrafyacılarından El İdrîsî, Batılı bir kralla olan münasebeti sayesinde kendisinden evvelki Arap seyyahların ulaşamadığı mekânlar hakkında malumat toplamış ve bu bilgileri birleştirerek bir harita çıkarmıştır. Yeryüzü şekillerini tasvir eden bu haritada dünya yedi iklime bölünerek sözü edilen coğrafyaların kültürüne, ekonomisine ve inançlarına değinilmiştir (Tümertekin ve Özgüç,

2022, s. 9). İlk coğrafyacıların dünyayı çeşitli iklimlere ayırması, farklı iklimlerde farklı kültürlerin ve hayatların varlığına işaret eder. Ancak coğrafi sınırların savaş ve iklim koşulları nedeniyle tekrar tekrar değişmesi, farklı etnik grupların bir araya gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Farklı toplulukların karşılaşması tabiatıyla bir ayrım doğurur ki etnik grupların ayrılığı bilişsel özellikten değil dünyanın farklı taraflarıyla karşılaşılmasından ve farklı şeylerin tecrübe edilmesindendir (Nisbett, 2020, s. 12). Bununla birlikte aynı coğrafyayı paylaşan toplulukların kültürel belleğinde din, siyaset ve iklim yoluyla oluşan ortak imajlar (Staël, 1989, s. 263), başlangıçta etnik gruplar arasında ayrılığa neden olsa da zamanla müşterek coğrafyadaki kavimler arasında eriyerek senteze dönüşür. Hippolyte Taine de çevrenin maddi ve manevi hayat üzerinde etkili olduğunu belirterek tabiat mahsulleri gibi düşünce mahsullerinin de çevre ile izah edilebileceğine (Yetkin, 2007, s. 131) dikkat çeker. Nitekim edebiyat eserlerinin oluşumunu salt doğa kanunlarına bağlamak sanat eserlerini alelâdeliğe sürüklemektedir. Sanat eserleri çevrenin yanı sıra dinî, siyasi, askerî ve kültürel unsurlarla bütüncül bir biçimde açıklanabilir. Çünkü edebî eserlerde sadece dağ, ova, nehir gibi haricî öğeler değil fikrî etkiler de baskındır (Kaplan, 2022, s. 148). Zamanımızda bir toplumun yazınsal ve siyasi tarihi hakkında bilgi edinmek ya da bir yazarın sanat kabiliyetini tetkik etmek isteyenler, o toplumun yaşadığı coğrafyanın, fikirlerin oluşumunda nasıl bir etkisi olduğunu da araştırmalıdır (Ercilasun, 1994, s. 126). Bu doğrultuda edebiyat coğrafyasının edebî mahsullerde sadece fiziki mekân isminden ibaret olmadığı iklim, topoğrafik unsurlar ve beşerî çevrenin zihniyet ve sanat yaratımı üzerinde etkili bir alan olduğu söylenebilir.

İçerisinde birden fazla bilimi barındıran coğrafyayı bütüncül bir bakış açısıyla incelemek gerekmektedir. Çünkü en doğru coğrafi izah ve tetkik ancak disiplinler arası metodoloji ile mümkündür. Tarihin mekândan tecrit edilemeyeceği düşüncesinden hareketle coğrafyanın ilişkili olduğu en mühim disiplinin tarih olduğunu söylemek pek de abartılı sayılmaz. Bu sebeple tarihi fehm etmek amacıyla mutlaka coğrafyaya müracaat etmek gerekir (Kaplan, 2022, s. 148). Ayrıca edebiyatın da sanatsal manada coğrafyadan önemli ölçüde istifade ettiği söylenebilir (Aktaş, 2003, s. 22). Ancak tarihî ve coğrafi gerçeklikler, edebiyatta bir kurguya evrilir. Hatta gerçeğin bu şekildeki dönüşümü okuyucu için ilgi çekici de olabilir (Aktaş, 2003, s. 27).

Tarih bilimi; savaş, seyahat veya siyasi nedenlerle kümelenen toplulukların birbirini dinî, edebî ve kültürel yönden etkilediğine şahitlik etmiştir. Bilhassa yeni bir dini kabul eden milletlerin hayata bakış açısında, edebî dil ve literatüründe, sanat gayesinde farklılaşma görülür. Hakeza Türklerin İslamiyet ile tanışması, bahsedilen sonuçların oluşmasına neden olmuştur. Türkler, Talas Muharebesi'nde birlikte hareket ettikleri Araplar sayesinde hızlıca İslamiyet'i

kabul etmiş ve yeni bir kültür dairesinin etkisinde kalmıştır. Böylelikle İslamiyet, iki farklı etnik grubu birleştiren bir payda olmuştur. Türkler, İslam kültürü dairesinde en çok Arap edebiyatının tesirinde kalmıştır. Arap edebiyatındaki şekil, tür ve muhteva çeşitli ölçüde Türk edebiyatına aktarılmıştır.

Türklerin kültürel ve edebî anlamda etkilendiği bir diğer etnik grup ise İranlılardır. İranlıların yerleşik hayatı benimsediği bir dönemde Türklerin göçebe hayat sürmesi, Türkleri edebî faaliyet bakımından İranlıların gerisine düşürmüştür. İranlılar ise bu süreçte edebiyatta zirveye ulaşmıştır (Aktaş, 2003, s. 20). Göçebe Türkler, İran coğrafyasında bir süre ikamet ettikten ve Osmanlıyı geniş bir coğrafyaya ulaştırıp yerleşik bir hayata geçtikten sonra İran'dan esinlendiği edebî unsurları kendi edebiyatına tatbik etmiştir (Aktaş, 2003, s. 20). Bir bakıma Osmanlı'nın hüküm sürmüş olduğu coğrafya ile tarih, kendi edebiyatını ve kültürünü şekillendirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı sanatçıları, İran edebiyatından da tür, şekil ve içerik bakımından etkilenmiş ve kendilerini İran sanatçılarıyla kıyaslamışlardır.

Farklı kavimleri edebî, ahlaki ve kültürel bir noktada buluşturan coğrafyanın mensur hikâyelerdeki işlevini ve gerçeklikle ilişkisini değerlendirmeye çalışan bu çalışmanın çıkış noktası daha öncesinde Türk şiirinin coğrafyası üzerine yapılan bir çalışmadır³. Literatürde genellikle mesnevilerin veya manzum metinlerin mekânı incelemelere konu olmuş ve mensur hikâyeler geri planda kalmıştır. Mensur hikâyelerde mekân; çoğunlukla tekil metinler üzerinden imge, olayların kurgusu, motif ve üslup bakımından değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın hedefi ise örneklem alanından hareketle ülke, şehir, nehir ve kavimleri mensur hikâye geleneğinde gerçeklik ve işlev bakımından bütüncül bir analizle değerlendirmek ve bu suretle alandaki boşluğu doldurmaktır. Çalışma ayrıca incelemeye konu olan mensur hikâyelerden hareketle edebî metinlerin farklı coğrafyaları ne suretle birleştirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmada “Mensur hikâyelerde hangi coğrafi unsurlar yer almaktadır? Bu unsurların anlatıdaki işlevi nedir? Mensur hikâyelerdeki coğrafi göstergeler tarihî ve coğrafi gerçeklikle ne ölçüde örtüşmektedir? Yazarın didaktik endişeleri mekân kurgusunda etkili olmuş mudur?” sorularının cevapları aranmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile gerçekleştirilmiş olup etik kurul beyanı gerektirmemektedir. Makalenin örneklem alanını *El-Ferec*

³ Aktaş, H. (2003). *Çağdaş Türk şiirinde coğrafya*. Yort Savul Yayınları.

*Ba'de's-şidde*⁴, *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât Tercümesi*⁵, *Câmi'ü'l-hikâyât*⁶, *Kırk Vezir Hikâyeleri*⁷, *Tûtînâme*⁸, *Meşakku'l-uşşâk*⁹ ve *Nihalistân*¹⁰ oluşturmaktadır. Veri kaynağının seçiminde etkili olan unsur, söz konusu eserlerin mensur hikâyeye geleneğini farklı dönem ve türler ekseninde geniş bir coğrafya temelinde temsil etme gücüdür. Bu noktada anonim karakter gösteren *El-Ferec Ba'de's-şidde*, *Kırk Vezir Hikâyeleri* ve *Tûtînâme* 15. yüzyıla ait olup Hint-İran coğrafyasından Afrika'ya uzanan geniş bir coğrafyayı temsil eden mekân kurgusu dolayısıyla veri kaynağı olarak belirlenmiştir. 16. yüzyıla ait *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât Tercümesi* ve *Câmi'ü'l-hikâyât* ise aynı kaynaktan beslenen yazarların coğrafyayı anlatı kurgusunda nasıl işlediğini ve dönüştürdüğünü incelemek üzere seçilmiştir. 17. yüzyıla ait *Meşakku'l-uşşâk* ve *Nihalistân* ise somut coğrafyanın ve mekânın anlatıya nasıl yansıdığını göstermek üzere incelemeye dâhil edilmiştir. Araştırmanın verileri söz konusu eserlerin kelime ve bağlam temelinde taranmasıyla elde edilmiştir. İncelenen hikâyelerin coğrafyası beşerî, fiziki ve etnik boyutuyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın değerlendirme ölçütünü ise anlatılardaki ülke, şehir, nehir ve kavimler ile gerçeklik ve kurgusal işlev oluşturmaktadır. Örneklem alanında tespit edilen coğrafi veriler, birden fazla eserde ya da hikâyede geçebildiğinden her eser için ayrı bir örneklendirme yapılmamıştır. Tespit edilen verilerden gerçeklik ve anlatısal işlev bakımından temsil gücü yüksek olanları değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın ilk kısmında mensur hikâyeye hakkında kısa bilgiler sunulmuş, devamında coğrafyanın mensur hikâyeye geleneğindeki kurgusu tartışılarak gerçekliği üzerinde durulmuştur. Ardından eserlerde zikredilen ülkeler, şehirler, denizler, nehirler ve etnik gruplar tanıtılarak eserlerdeki kullanımları örneklendirilecektir.

Coğrafya (Mekân) Bağlamında Geleneksel ve Modern Hikâyenin Gerçekliği

Çeşitli misyonlara sahip sanat eserinin insan ve hayat gerçeğini yansıtmak gibi bir işlevi vardır. Aristoteles de edebiyata öğreticilik bakımından kıymet biçer ve

⁴Alparslan, S. (2016). *El-Ferec Ba'de's-Şidde-Paris nüshası (inceleme-metin)* (Tez no. 446073) [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

⁵Bülbül, T. (2017). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât tercümesi (inceleme-metin)*. Tezmer

⁶Bülbül, T. (2011). *İsmail b. Ali, Câmi'ü'l-hikâyât (inceleme-metin)*. Grafiker yayınları.

⁷Birinci, A. (2012). *Kırk vezir hikâyeleri (inceleme-metin-sözlük)* (Tez no. 314860) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

⁸Kesler, H. (2010). *Tûtînâme (metin ve inceleme) (1b-88a)* (Tez no. 257474) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

⁹Selçuk, B. (2009). *Nergîsi Meşâkku'l-Uşşâk (inceleme-metin)*. Salkımsöğüt.

¹⁰Çaldak, S. (2010). *Nergîsi ve Nihâlistân'ı (inceleme-metin)*. Kesit Yayınları.

bu kıymet okuyuculara hayatın realitesini sunmasından ileri gelir. Bununla birlikte müstakil bir alan olmayan sanatın kıymeti, öğreticiliği bakımından yani din, ahlak ve insan tabiatı gibi çeşitli sahalarda okuyuculara faydalı olmasındandır (Moran, 2022, ss. 38-75). Bu açıdan değerlendirildiğinde mensur hikâyelerin didaktik bir misyonu vardır. Mensur hikâyeler; insanın mizacını sunmak, halkı ahlak ve din dairesinde eğitmek, onlara faydalı olmak, müspet davranışlar oluşturmak gayesiyle kaleme alınmıştır. Öğreticiliğin öne çıktığı bu eserlerde tahkiye unsurlarından olay, pek önemlidir. Zaman, mekân, şahıs kadrosu ise öğreticilik sebebiyle vakanın gölgesinde kalmış ve vaka geleneksel hikâyenin inşasında lokomotif görevini üstlenmiştir.

Mensur hikâyelerin coğrafyasına değinmeden önce konuyu farklı bir perspektiften daha ele almak gerekir. Şöyle ki günümüzde geleneksel hikâyelerin gerçekçilikten uzak olduğu görüşü hâkimdir. Modern hikâyenin ussallığı kendine düstur edinmesi ve buna karşılık geleneksel hikâyenin ussallığa aykırı unsurlar ihtiva etmesi yönünden aralarında temel farklar bulunur (Tökel, 2018, s. 69). Geleneksel hikâyelerde sanatçıların konuyu kusursuz anlatma arzusu ve okuyucuyu eğitme gayesi ile ussallığın dışına çıkıldığı ifade edilebilir. Nitekim gerek klasik hikâyemizde gerek Doğu hikâyeciliğinde realist unsurların kullanımı ya da dışına çıkılması şuurlu bir tercihtir ve Doğu toplumlarının hayata bakış açıları ile bağlantılıdır. Batı edebiyatında reel unsurlar, XIX. yüzyılda akli bir çizgide ilerlemişse de zamanla değerinden uzaklaşmıştır. Peyami Safa (1990, s. 192) bu hususta Batı edebiyatının bazı eserlerinde vakanın başı ve sonunun belli olmadığını, zaman ve mekânın müphem kaldığını belirtir ve bu tarz eserlerin mantık dışı, tuhaf görünümlü olduğunu ifade eder. 1980 sonrası roman ve hikâyeciliğinde ise Tanzimat öncesindeki hayali unsurlara geri dönme ve gerçeklikten uzaklaşma arzusunun tezahür ettiği söylenebilir (Tökel, 2018, s. 72). Bu sebeple günümüz hikâyeciliğinin, realiteye bakış açısı bir noktada geleneksel hikâye ile kesiştiği söylenebilir. Günümüzde modern hikâyenin gerçekçiliği otoritelerce tartışılarsun gerek geleneksel hikâye gerek modern hikâye kurguda birleşir. Her iki hikâyede sadece tahkiye unsurlarının sunum şekilleri değişkendir. Coğrafya (mekân unsuru); geleneksel hikâyelerde müphemdir ve olayın gölgesinde kalır ki bahsedildiği gibi bu, bilinçli bir kurgudur. Bununla birlikte geleneksel hikâyelerde coğrafya, çoğu zaman harita üzerinde gösterilebilir reel mekânlardır. Bazı coğrafi isimler ise tarihî gerçeklikle uyuşmakla birlikte bazıları uyuşmamaktadır. Efsanevi unsurları barındıran bazı mensur hikâyelerde coğrafya, gerçekçi değildir. Ayrıca mensur hikâyelerdeki şehir ve ülkeler, divan şiirindeki gibi temsili değildir. Nitekim mensur hikâyeler efsanevi ve tarihî gerçekliğe aykırı unsurları barındırsa da ortak bir coğrafyada ortaya çıkan medeniyet şuuruna işaret eder.

Mensur Hikâyelerde Coğrafya

Sözlük anlamı, “Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması” (TDK, 1998, s. 994) olan hikâyenin, *Kamus-ı Türki*’de “Nakletme, bir vaka ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, rivayet...Hakiki veya uydurma ve ekseriya hisse kapmaya mahsus sergüzeşt ve vukuat, kıssa, mesel (masal)...Roman denilen uzun sergüzeşt ki esasen ahlaka hizmet etmek şartıyla envayı vardır.” (Sami, 2015, s. 554) biçiminde edebî manası bulunmaktadır. Doğu ve Batı edebiyatlarında hikâyenin önemli bir yeri olmakla birlikte gelişimi oldukça eskiye dayanır. Ancak ilk dönemlerde hikâyenin müstakil bir edebî tür olmadığı söylenebilir. Şöyle ki hikâyenin, epizotları bakımından “*fabl, kıssa, masal...*” gibi çeşitli türlerle anılması bu edebî türün rûştünü geç ispatlamasına sebebiyet vermiştir. Türk edebiyatındaki hikâye geleneği İslam öncesine uzanır. Hikâyeler, İslamiyet sonrasında ise edebiyatımızda manzum ve mensur olarak iki kolda gelişimini sürdürmüştür. Bununla birlikte her iki biçimdeki hikâyeye Arap ve Fars edebiyatlarındaki hikâyeler, kaynaklık etmiştir. Mensur hikâyeler, bir müddet manzum hikâyelerin gölgesinde kalsa da zamanla Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle kendi varlığını ortaya koyabilmiştir. Böylelikle Fars ve Arap edebiyatlarından telif, tercüme ve adapte olmak suretiyle çeşitli hikâyeler edebiyatımıza kazandırılmıştır. Mensur hikâyeler incelendiğinde öncelikle benzer epizotlar ve anlatım biçimleri dikkat çekmektedir. Mensur hikâyelerdeki bu benzerliğin ve ortaklığın sebebi kaynaklarda aranmalıdır. Mensur hikâyelerdeki bu durumun oluşumunda cahiliye dönemindeki Arap hikâyelerinin, Hint hikâyelerinin ve son olarak da *Kur’an-ı Kerim*’deki ibretli hikâyelerin derin etkisi vardır (Yazıcı, 1998, s. 480). Bahsi geçen unsurlardan belki de en tesirlisi eski Hint ruhu ve yurdudur. Başka bir ifadeyle Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında hikâyelerdeki müşterekliğin en mühim sebebi Hint unsurudur. Hatta Ignac Kúnos dünya edebiyatlarındaki her türlü anlatının izini eski Hint yurdunun ruhsal yollarına dayandırır, Arap ve Türk edebiyatlarındaki önemli eserlerin Hintlilerin büyüdü diyarından esinlenip sentezlendiğini ifade eder (2019, s. 94). Bu çerçeveden bakıldığında mensur hikâyelerde ortak veya benzer tahkiye unsurlarına neden rastlandığı biraz daha netleşmektedir.

BULGULAR

İncelenen eserlerde vakalar, genel itibarıyla İslam’ın doğup geliştiği Buhara, Bağdat, Nişâbur, İsfahan, Şam, İran, Semerkant, Irak, Mekke, Medine gibi Orta Doğu coğrafyasında ve Anadolu, Afrika, Balkanlar, Hint ve Çin topraklarında gerçekleşmiştir. Bu sebeple anlatılarda İslam coğrafyasının ülke ve şehirlerine ekseriyetle rastlanmaktadır. Sözü edilen bilgiler ışığında şunu özellikle

vurgulamak gerekir ki böylesine geniş bir coğrafyada birbirine komşu milletlerin ortak bir kaderde buluşması kaçınılmazdır. Müşterek coğrafyada ve kaderde kümelenen milletlerin etkileşimi benzer edebî mahsullerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İncelenen hikâyelerde İslam kültürünün hâkim olduğu bölgelerde halkların benzer sosyal refleksler geliştirdiği dikkati çekmektedir. Söz gelimi Abbasî halifesi Me'mûn'un misafirlerine ikram etmek üzere emrettiği yemeğin unutulması sebebiyle çaşnigirini görevden alması (Bülbül, 2017, ss. 1453-1454), Hint memleketinde bir kadının eşini aldatıp türlü hileler ile kaçması (Bülbül, 2017, ss. 2085-2086), Şam'da geçen bir olayda Abdullah-ı Abbas'ın bir eve uğraması ve ev sahibinin cömertlikle keçisini kesip ikram etmesi (Bülbül, 2017, s. 1573) ve bunlar gibi birçok örnek, bu coğrafya halklarının zihniyeti hakkında ipuçları sunmaktadır. *El-Ferec Ba'de's-Şidde'de ve Çelebi Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât Tercümesi'nde* farklı ülkelerdeki insanların benzer durumlarda benzer içtimai tepkiler geliştirdiği ifade edilebilir. Medine'de geçen bir hikâyede cömertlik, misafirperverlik vurgulanırken Kirmân'da geçen bir hikâyede de yine aynı yaradılış özellikleri öne çıkarılmıştır:

“Kays tevakkuf eyledi tekellûf kıldı ve konmak iltimasını eyledi, Kays fi'l-hâl merkebinden indi Lübnâ atası dahı geldi ve i'zaz u ikrâmda şöyle ki resmdür dakîka fevt eylemedi ve bir deve boğazladı” (Alparslan, 2016, s. 510).

“Kirmân'da bir beg var idi. Gâyet de sahî idi. Gündüz ceng itmek merdânlık göstermekdür. Gice ta'âm göndermek insâniyyet göstermekdür. Egerçi ki anlar düşmenlerümüzdür ammâ şehrimüze garîb gelmişlerdür. Anları konuklamak üzerümüzde vâcibdür” (Bülbül, 2017, s. 1574).

Medine'de geçen bir başka vakada ise İslam yaşantısı hakkında bilgilere rastlanmaktadır:

“Allaha ilticâ itdüm ve namâza ve du'âya meşgûl oldum ve mihrâbda başımı secdeye kodum...” (Alparslan, 2016, s. 320).

İncelenen bazı hikâyelerde ticaret önemli bir iktisadi eylem olmakla birlikte genellikle başlangıç formellerinde vakanın çıkış noktasındadır. Aşağıdaki örneklerde Orta Doğu'dan Hint'e kadar olan bölgede ticaretin önemli bir ekonomik meşguliyet olduğuna ve ustalık gerektirdiğine dair ipuçlarına varılır:

“Acabâ kâr-ı 'âlem ne vech ile muntazır olur ve âsâyış-i benî âdem ne ile mü yesserdür? Huzûr u ferâgat dâmeni ne tarîk el ile tutulur ola?” didi. Renc-ber oğlu ‘Ekin biçin ile müyesserdür.’ diyüp bâzergân oğlu ‘Ticâret ü bey’ ü şîrâ ile olur.’ didi” (Bülbül, 2017, s. 2280).

“Şehr-i Irak'da bir bâzergân var idi. İsmine Hâce Hüssâm dirler idi. Bir gün ticâret için diyâr-ı Hind'e varup...” (Kesler, 2010, s. 194).

“...cemâat-i sükâtun diyâr-ı Hind ve bilâd-i Sindde ticâret iderler idi...”
(Alparslan, 2016, s. 426).

Bazı hikâyelerde coğrafya değişkenlik gösterir, hareketlidir ve bölgeler arasında gidip gelinir:

“A’dâ ta’nından kaçup terk-i diyâr eyledüm, Şâm’dan çıkpı Bağdâd’a geldüm”
(Bülbül, 2017, s. 1273).

Mensur Hikâyelerde Ülke ve Şehirler¹¹

Coğrafyanın unsurları arasında yer alan ülke ve şehirler, edebî eserlerde tahkiye unsurlarından mekânı karşılar. Azerbaycan, Bağdat, Bahreyn, Basra, Buhâra, Büst, Cezâyir, Çin, Demâvend, Ehvâz, Fergana, Gazne, Gucerât, Gürgân, Habeş, Hadramut, Haleb, Hârezm, Herât, Hicâz, Horasan, İsfahan, Kâbil, Kâşân, Kirmân, Kudüs, Kûfe, Lâhor, Medine, Mekke, Merv, Mısır, Musul, Mültân, Nihâvend, Nişâbur, Nûbe, Rakka, Semerkant, Şam, Şîrâz, Taberistân, Yemen ve Zâbilistân, incelenen metinlerin coğrafyasını (mekânını) oluşturmaktadır. Bahsi geçen mekânlar, hikâyelerin gelişim gösterdiği geniş bir coğrafyayı işaret eder. Mensur hikâyelerin coğrafyasını oluşturan ülke ve şehirlerin bilgileri ile metinlerdeki kullanımı şu şekildedir:

Tablo 1

Ülke ve şehirler

Ülke adı	Açıklama
Azerbaycan	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> ’a göre İran’ın kuzeybatısındaki bir şehirdir (Sami, 1889a, s. 67). İran ve Rusya arasında paylaşılmış bir bölgedir. İslam öncesinde çeşitli dinlerin tesirinde kalan Azerbaycan, İslam ile karşılaşınca birçok ilimle tanışmıştır. Azerbaycan, birbiriyle dost olan kuyumcu ve ağaç ustasının, geçim sıkıntılarından söz eden hikâyede terk edilen kent olarak anılmıştır (Kesler, 2010, s. 144).
Bağdat	Bağdat, uzun yıllar İslam âleminin bilim, kültür ve ticaret merkezi olmuştur. Dicle nehrinin iki kenarında yer alan bu şehir, Abbasî halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr tarafından kurulmuş ve Medinetü’s-selâm adıyla anılmıştır (ed-Dûrî, 1991, s. 426). Bu kent, ticaret merkezi olduğu kadar edebiyat, kültür ve bilim faaliyetleri bakımından da önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bağdat, İmam Şâfi’nin Za’ferânî’ye konuk olup güzelce ağırlandığı hikâyede tahkiye unsuru

¹¹Hikâyelerde yerleşim isimleri ortak olup çalışmada bu isimlere bir kez yer verilmiştir. Anlatılardan örnek verilirken çalışmanın hacmini artırmamak için orijinal metinlerden alıntı yapmak yerine ilgili hususun özetlenerek verilmesi tercih edilmiştir. Ülke ve şehir isimleri alfabetik dizilmiştir.

	olarak yer almıştır (Bülbül, 2011, s. 214). Bu kent, anlatının giriş kısmında zikredilmiştir.
Bahreyn	İki deniz manasındaki “Bahreyn” Basra körfezindeki adalardan müteşekkildir. Eski dönemlerden itibaren iskân bölgesi olan ülke, stratejik önemi nedeniyle ticaret merkezi olmuştur. Nüşîrevân’ın Acem memleketinin sultanı olarak anıldığı hikâyede Bahreyn’den bahsedilmiştir. Bahreyn, Nüşîrevân’ın fethettiği coğrafyalardan biri olarak zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 429).
Basra	Bağdat’ın güneydoğusundadır. Dicle ile Fırat’ın kesiştiği yerin güneybatısındadır ve şehrin kuruluşu hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır (Bakır, 1992, s. 108). İktidarın gücü nispetinde ilim ve kültürde öne çıkmış bir şehirdir. Otorite zayıfladığında şehirdeki edebiyat, ilim ve kültür faaliyetlerinde de bir düşüş gözlemlenmiştir. Tarihte sıkıntılı dönemler geçiren bu kent, günümüzde Irak’ın önemli bir yerleşim yeri olup Aşşar ve Makil kasabaları etrafındaki köylerden ibarettir. Basra, Muâviye’nin kardeşi Ziyâd’ı beylik için görevlendirdiği hikâyenin giriş kısmında, halka hutbe okuması yönüyle zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 1916).
Buhâra	Bu tarihî kent günümüzde Özbekistan sınırlarındadır. Buhara, <i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> ’a göre Zerefşân nehrinin vadisindeki geniş bir ovada yer alır (Sami, 1889b, s. 1247). Geçmişinde sürekli istila ve yıkımlara maruz kalan kentin yeri sabit kalmıştır. Buhâra, İmam Fâsîh’in Buhârâ’dan Fergâna’ya gittiği hikâyenin serim bölümünde zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 1168).
Büst	Sicistan, Gaznîn ve Herat arasındaki büyük bir kenttir; en refah dönemini İslam medeniyeti tesirinde yaşamıştır. Büst çeşitli âlimlerin yetiştiği önemli bir merkez olmuştur. Büst’ten, Sultan Mahmut’un Kirmân’a elçileriyle hediye gönderdiği ve elçilerin haramilerce öldürüldüğü hikâyede bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, s. 982). Sultan, intikamını almak üzere önce Horasan’a ardından Büst’e uğrar. Kent, bu yönüyle hikâyenin serim bölümünde fon vazifesiyle yer almıştır.
Cezâyir	Kuzey Afrika’daki bir bölge olup etnik nitelikleri bakımından İslam ülkesidir. Tunus, Libya, Fas, Mali, Moritanya komşu ülkeleridir (Erinç, 1993, s. 483). Arap ve Berberi halklarının ülkesi olarak bilinir. Sırasıyla Osmanlı, Fransız hâkimiyetindeki ülke daha sonradan iç savaşa sürüklenmiştir. Cezâyir, Pervîz’in işgallerinin anlatıldığı hikâyede hazinelerin gönderildiği kent olarak zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 444).

Çin	Asya'nın doğusunda olup dünyanın en kalabalık ülkesidir. Tacikistan, Laosi Myanmar, Kırgızistan, Moğolistan, Hindistan, Rusya, Nepal, Kazakistan gibi çeşitli ülkelerle komşudur (DİA, 1993, s. 318). Tarihi çok eskilere dayanır. Çinlilerin yazıyı kullanmasıyla birlikte önemli yazılı belgeler oluşturulmuştur. Bu belgeler, Çin tarihini, milattan önce dört binli yıllara dayandırmaktadır (Çandarlıoğlu, 1993, s. 321). Çin uzun bir süre hanedanlarca yönetilmiştir. Başka devletlerle, farklı inançlarla karşılaşma, ülkeyi büyük ölçüde etkilemiştir. Araplar, Çinlilerle deniz veya kara yoluyla temas ederek onları dinî bakımdan etkilemiştir. Bu ülkeden, bir tüccarın ticaret amacıyla her yıl Çin'e gitmesi ile başlayan hikâyenin giriş formelinde bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 1709-1710).
Demâvend	İran'ın kuzeyinde yer alan bu şehir, eski coğrafya kitaplarında "Debâvend" veya "Dünbâvend" şeklinde geçmektedir (Sami, 1891, s. 2156). Bu kent, insanların ve cinlerin Cemşid'in etkisinde olduğunun anlatıldığı hikâyede yer almıştır (Bülbül, 2017, s. 277). Kentten Cemşid'in tahtının Demâvend'den götürülmesi yönüyle bahsedilmiştir.
Ehvâz	Ehvâz, İran'ın güneybatısında Hûzistân bölgesindedir ve Kârûn Nehri'nin sahilinde kurulmuş kasaba olarak geçer. Tarihinde Zencî ve Moğol istilasıyla tahrip olan şehir, Safevilerin idaresinde köye dönüşmüştür. Şehir, Kârûn Nehri'nin açılmasıyla ticarî anlamda canlanmıştır (Sami, 1889b, s. 1113). Bu kent, gece gündüz hastalığın eziyeti sebebiyle rahat edemeyen bir kişinin şifa bulmak üzere Ehvâz'dan başka bir diyara gitmesinin anlatıldığı hikâyede yer almıştır (Alparslan, 2016, s. 435).
Fergana	Orta Asya'da bir havzadır. Özbekistan'da bulunmaktadır. Çin kaynaklarında yetmiş yakın yerleşim yeri olduğu belirtilen bölgenin İslamiyet ile ilk münasebeti 712'de olmuştur. Müslümanlar, bölgeyi fethetmeyi arzu etmişlerse de başarılı olamamışlardır. Bölgede İslam egemenliği ancak IX. yüzyılda mümkün olmuştur (Yazıcı, 1995, s. 376). Bölge, Orta Çağ'da birçok âlimi yetiştirmiştir. Fergana'dan, Efrîdûn'un başından geçenlerin anlatıldığı hikâyede bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 287-295). Fergana, hikâyede Minüçîhr'in Efrasyab ile savaştığı bölge olarak zikredilmiştir.
Gazne (Gaznîn)	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> 'a göre Afganistan'da Kâbil'in güneybatısındaki tarihî bir kenttir (Sami, 1896, s. 3278). Mühim bir ticaret merkezidir. Gazne; bir eskicinin, ayağında ayakkabısı yırtılmış bir dervîşi görmesiyle gelişen olayların anlatıldığı hikâyede yer almıştır (Birinci, 2012, s. 264). Bu kent, hikâyenin giriş formelinde zikredilmiştir.

-
- Gucerât** Hindistan eyaletlerinden Guçerât'ın kadim bir geçmişi bulunur. İslam yönetimindeyken şehirleşmede ve ticaretle önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Guçerât kültürünün İslam'da önemi büyüktür. Guçerât, Ceysing isimli hükümdarın hâkimiyeti döneminde başından geçenlerin anlatıldığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 931). Guçerât, hükümdarı olmadığından Ceysing tarafından işgal edilmek istenmiştir. Kent, bu yönüyle hikâyenin giriş formelinde tanıtıcı mahiyette yer almıştır.
- Gürgân** *Kâmûsü'l-Âlâm*'a göre İran'ın kuzeybatısında Horasan ve Hazar Denizi arasındaki bir şehir ve bölgenin adıdır (Sami, 1896, s. 3845). İslami ilimler ve sanatlar bakımından önemli faaliyetlerin gerçekleştiği bir yerdir. Bu kent, Sultan Mahmut'un Gürgân şehrine gittiği ve burada bir çobanla sipahinin başından geçen olayların anlatıldığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 755). Kent, hikâyenin giriş formelinde fon göreviyle yer almıştır.
- Habeş** Doğu Afrika'da Osmanlılar tarafından kurulan bir eyalettir. Bölgede uzunca bir süre Hristiyanların İslam'ın yayılışını engelleyen eylemleri olmuştur fakat İslamiyet, günümüzde bölgeye hâkim bir dindir. Bölgede Müslüman halk kendi içinde farklı kabilelerden müteşekkildir. Okur yazarlık oranı düşüktür. Bu kent, Ebü Nevvâs'ın Yemen'i zapt edip Hristiyanları öldürmesi üzerine Rum kayserinin Habeş padişahı Necâşî'den yardım istediği hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 952).
- Hadramut** *Kâmûsü'l-Âlâm*'a göre Arap yarımadasındaki büyük bir bölgedir (Sami, 1891, s. 1963). Günümüzde Yemen'in güneyinde yer alır. Hadramut, tarihinde çeşitli etnik gruplar ve idarelerin yönetiminde bulunmuştur. Şâbûr'un kayser ile sulh ettiği hikâyede Hadramut'tan bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, s. 396). Bu kent, anlatıda Fırat ve Dicle arasında bulunması ve padişahının Satrûn olması yönüyle yer almıştır.
- Haleb** Suriye sınırlarındaki büyük bir kenttir. Coğrafi pozisyonu nedeniyle stratejik önemi bulunur. Bu nedenle tarih sahnesinde çoğu kez savaşlarla tahrip edilmiştir. Haleb, Müslümanların fethiyle mimaride, ilimde, sanatta ve ticaretle önemli bir merkeze dönüşmüştür. Bu kent, Halebli Nâzırî isimli birinin başından geçenlerin anlatıldığı hikâyede yer almıştır (Alparslan, 2016, s. 466). Şehir, anlatıda Nâzırî'nin Haleb'den Mısır'a gitmesi ve burada iftiraya uğraması biçiminde zikredilmiştir.
-

Hârezm	İslam kaynaklarına göre ülke, Horasan, Mâverâünnehir ve Türk toprakları ile çevrelenmiştir. Aral'ın güneyindeki Hârezm bölgesi, Amuderya'nın bölgeye hayat vermesiyle önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olmuştur. Kaynaklarda Hârezmlilerin cömert, konuksever ve onurlu olduklarına dair müspet bilgiler yer alır (Özaydın, 1997, s. 219). Bu ülkeden, İskender-i Zü'l-karneyn'in bir meclis kurup oturduğu hikâyede bahsedilmiştir (Bülbül, 2011, s. 270). Ülke, anlatıda havasının ve suyunun güzelliğiyle zikredilmiştir.
Herât	Afganistan'ın batısında bulunan bir kent ve yönetimin merkezidir. Zamanla mühim bir kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Herât, Hüseyin Baykara devrinde dil, edebiyat ve her türlü sanat faaliyetleriyle İslam dünyasını etkilemiş bir ekol olarak öne çıkmıştır. Herât, Yakub-ı Leys'in kenti ele geçirmesiyle başlayan hikâyede olayların başlangıç noktası ve stratejik bir merkez olarak konumlandırılmıştır (Bülbül, 2017, ss. 943-944). Herât, bu anlatının giriş formelinde zikredilmiştir.
Hicâz	Mekke, Medine ve çevresinden oluşan bir bölgedir. Bugünkü Arabistan'ın batısında yer alır. Kutsal beldeleri içinde barındıran Hicaz'ın İslam dünyasında önemli bir yeri vardır. Stratejik üstünlüğü nedeniyle ticari canlılığı artıran Hicaz, bölgenin kentleşmesini sağlamıştır. Hicaz aynı zamanda dinî ilimlerin kayıt altına alınmasına hizmet eden bir şehirdir. Bu şehir, adaletli ve erdemli bir kişinin aşkının anlatıldığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 1671-1675). Kent, bu kişinin Hicâz'a sefer eylemesi yönüyle anlatının giriş formelinde yer almıştır.
Horasan	İran'ın kuzeyinde bir şehirdir. Sistân, Kirmân, Yezd gibi çeşitli ülkelerce çevrilmiştir. Bulunduğu konum dolayısıyla çeşitli halkların bulunduğu önemli bir merkezdir. Horasan dinî ilimler ile Arap dili ve edebiyatı bakımından mühim bir yere sahiptir (Çetin, 1998, s. 238). Horasan, hacca sefer eyleyen bir kişinin emanetini teslim etmek üzere Basra'da güvenilir birini aradığı hikâyede anılmıştır (Bülbül, 2011, s. 210). Horasan, bu kişinin ailesini sevinerek yanına getirdiği yer olarak zikredilmiştir.
İsfahan	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> 'da İsfahan'ın İran'ın en büyük ve güzel şehri olduğu ifade edilir (Sami, 1889b, s. 991). Geçmişindeki göçler nedeniyle demografik yapısı değişen bu şehrin kurucusu Yahudilerdir. Müslümanlarca fethedilen şehir, tarihte çeşitli savaşlara şahitlik etmiştir. İlim ve sanatla öne çıkan şehrin, yıkımlar nedeniyle eserleri tahrip olmuştur. Sultan Mahmut, döneminde Seyyide isimli kadının padişahlığının anlatıldığı hikâyede İsfahan'dan bahsedilmiştir

	(Bülbül, 2017, s. 2044). İsfahan, akıllı bir kadın olan Seyyide tarafından yönetilmesi yönüyle anlatıda anılmıştır.
Kâbil	Günümüzde Afganistan'ın başkentidir. Orta Asya'nın mühim bir kentidir. Moğol hükümdarı Cengiz Han ve Babür yönetimindeki şehir daha sonraları İranlılar tarafından ele geçirilir. Bu kent, Sâm-ı Nerîmân isimli pehlivanın başından geçenlerin anlatıldığı hikâyede anılmıştır (Bülbül, 2017, s. 298). Kâbil, Sâm-ı Nerîmân'ın tımarı olması bakımından anlatıda yer almıştır.
Kâşân	<i>Kâmûsü'l-Âlâm'a</i> göre uzak Acem'deki bir kent olup mimarisiyle dikkati çeker (Sami, 1896, s. 3809). İran'daki bu tarihî kent el sanatları ve çiniciliğiyle tanınır. Kâşân, Hâlid bin Ezher'in Emîrû'l-Mü'mînîn Me'mûn'un huzuruna çıkıp kendisini tanıttığı hikâyede anılmıştır (Bülbül, 2017, s. 1096). Bu kent, şairlerce hicvedilmesi yönüyle anlatıda yer almıştır.
Kirmân	İran'daki bir kenttir. Emevîler döneminde İslam hâkimiyetine girmiştir. Büyük Selçuklu, Karakoyunlular, Akkoyunlular egemenliği altında varlığını sürdüren kent, sonraları Afganlar tarafından ele geçirilmiştir. Kirmân, cömert bir beyin 'Adudü'd-devle'nin askerleriyle savaştığı hikâyede yer almıştır (Bülbül, 2017, s. 1574). Kent, anlatının giriş formelinde anılmıştır.
Kudüs	Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet gibi semavi dinler için kutsal bir şehirdir. Manevi değeri büyük olan şehir, Orta Doğu'daki Kenan sınırlarındadır. Şam padişahının Be'lâm-ı Bâ'ûr'dan Musa peygamberi hezimete uğratacak bir dua istediği hikâyede Kudüs'ten bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 2068-2070). Kudüs, Be'lâm-ı Bâ'ûr tarafından mekân tutulması yönüyle anlatıda anılmıştır.
Kûfe	Meşhur bir Arap şehridir. Bağdat'ın güneyinde Irak valisi Sa'd b. Vakkas tarafından kurulmuş ve dil, edebiyat, tefsir ve tarih gibi birçok ekole beşiklik etmiştir (Avcı, 2002a, ss. 339-342). Kûfe, Seyyid Ebu'l-Kâsım'ın kalabalık bir kervanla Bağdat'tan hareket ettiği hikâyede yer almıştır (Bülbül, 2017, ss. 2204-2205). Kûfe, Seyyid Ebu'l-Kâsım'ın uğradığı bir yer olarak öncelikle anlatının giriş formelinde anılmıştır.
Lâhor	<i>Kâmûsü'l-Âlâm'a</i> göre Lâhor da Mûltân gibi Hint'te yer alır ve günümüzde Pakistan sınırlarındaki büyük bir şehirdir (Sami, 1896, s. 3982). Lâhor aynı zamanda Pencap eyaletinin merkezidir. İslam etkisinde mimarisi ile dikkat çeken şehir, önemli âlimlerin yetiştiği kültür ve eğitim merkezi olmuştur. Lâhor, Sultan Şehîd'in Horasan

	emirinin topraklarını zaptederek oğlunu rehin aldığı ve onu babasının şehri, Lâhor'a gönderdiği hikâyede yer almıştır (Bülbül, 2017, s. 978).
Medine	Hicâz'da bulunan bu kutsal şehirde Hz. Muhammet'in mescit ve kabri bulunur. Eski isminin Yesrib olduğu belirtilen Medine, hicrete ev sahipliği yapmıştır. Medine, halkının İslam'ı kabulü sebebiyle savaş yapılmaksızın alınmıştır (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003a, s. 306). Medine, Yavuz Sultan Selim döneminde tüm Hicâz bölgesiyle birlikte Osmanlı yönetimine geçmiştir. Medine, Kays bin Düreyc ve karısı Lübnâ'dan bahseden hikâyede zikredilmiştir (Alparslan, 2016, s. 509). Bu kent, hikâyenin giriş bölümünde anılmıştır.
Mekke	Arap yarımadasında bir kenttir. Kâbe'nin Mekke'de bulunması nedeniyle şehir, çeşitli isimlerle anılmıştır (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003b, s. 556). <i>Kamus-ı Türkî</i> 'de Mekke hakkında Hicaz memleketinin merkezi ve Kâbe'nin bulunduğu mübarek şehir bilgileri yer alır (Sami, 2015, s. 1498). Müslümanların hac ve umre farizalarını yerine getirdiği kent, aynı zamanda İslam'ın sembolüdür. Mekke, Horasanlı salih bir kişinin ailesini de yanına alarak Horasan'ı terk ettiği hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2011, s. 135). Mekke, hac farızasının yerine getirilmesi ve mesken tutulması suretiyle anlatının giriş formelinde yer almıştır.
Merv	Günümüzde Türkmenistan'daki tarihi bir kenttir. Tarihi boyunca istila ve yıkımlara maruz kalan şehir, İslami ilimler ve ticaretteki faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Zengin bir kimsenin vefatıyla tüm malının kötü huylu oğluna kalması ve sonrasında gelişen olumsuz olayların anlatıldığı hikâyede Merv'den bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 1882-1884). Bu kent, anlatının serim bölümünde zikredilmiştir.
Mısır	Afrika kıtasının kuzeydoğu köşesinden oluşan ve kuzeyden Asya kıtasına bağlı büyük bir diyar olduğu belirtilmiştir. Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına dâhil edilmiş böylelikle halifelik de Türklere intikal etmiştir (Sami, 1896, s. 4292). Firavun'un Mısır ile övünmesi üzerine Hârûn'un Mısır beyliğini, raiyetindeki en aşağı kimseye verdiği hikâyede Mısır'dan bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 1487-1488). Bu kent, anlatının giriş formelinde zikredilmiştir.
Musul	Dicle Nehri'nin batısında bulunan Musul, Irak'ın tarihi ve büyük bir şehridir (Es-Sakkâr, 2020, ss. 361-362). Tarihinde deprem, salgın ve işgallere rağmen birçok kültürün kesiştiği bir bölgedir. Bu kent, Musul hâkiminin Kudayb-ı Elbân'ı kabullenmediği hikâyenin giriş formelinde zikredilmiştir (Bülbül, 2011, s. 277).

Mültân	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> 'da Hindistan sınırlarında gösterilen şehir, günümüzde Pakistan sınırlarındaki Pencap bölgesinde yer almaktadır (Sami, 1898, s. 4399). Tarihi milattan önceye dayanan şehir, İslam ile karşılaşkıktan sonra bölgede önemli bir sanat ve ilim merkezi hâline geldi. Mültân, Yâkub-ı Leys'in haramiliğini anlatan hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 957). Kent, anlatıda fon olarak geçmektedir.
Nihâvend	İran'ın batı kısmındadır. Günümüzde Hemedan kentinin güneyinde yer alan tarihî bir şehirdir. Müslümanların Sâsânilerle savaşı sonucundaki galibiyetiyle öne çıkmıştır. Şehir, 1724'te Osmanlıya teslim olmuştur (Sarıçam, 2007, s. 99). Bu kent, Abdulkadir Geylânî'nin bir dervişinin, kendi şeyhini takip ettiğı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2011, s. 276). Nihâvend, dervişin farkına varmadan ulaştığı yer olarak anlatıda anılmıştır.
Nîşâbur	Günümüzde İran sınırlarındaki Horasan bölgesinde bulunan tarihî bir kenttir. Tarihi boyunca tahrip edilen kent, pek çok kez imar edilmiştir. Nîşâbur'da birçok bilim adamı ve sanatçı yetişmiştir. Nîşâbur, Sultan Mahmud'un Irak'ı zapt etmeyi arzuladığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 1483). Kent, Sultan Mahmud'un Nîşâbur'dan Rey ülkesine gitmesi yönüyle anlatının giriş bölümünde anılmıştır.
Nûbe	Bir bölümü Sudan'da bir bölümü de Mısır'da bulunan bölgedir. İktidar savaşlarına sahne olan bölge, Osmanlıların Mısır'ı fethetmesiyle kontrol altına alınmıştır. Nûbelilerin yumuşak başlı oldukları belirtilir (Bozkurt, 2007, s. 223). Nûbe, tıptaki hüneriyle tanınmış Bukrat'tan bahseden hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 1243). Nûbe, Bukrat'ın memleketi olarak anılmıştır.
Rakka	Suriye'de yer alan tarihî bir kenttir. Bu isim kentin fethinden sonra Araplar tarafından şehre verilmiştir. Tarih sahnesinde farklı hâkimiyetler nedeniyle yıkımların eksilmediğı bu kent, aynı zamanda önemli bir ticaret merkezidir (Bezer, 2007, s. 432). Rakka; Emîrû'l-Mü'minîn Me'mûn'un, şehri fethetme mücadelesinin anlatıldığı hikâyede yer almıştır (Bülbül, 2017, s. 580). Rakka, Nasr bin Müseyyeb'in hâkimiyetine girmesi ve sonrasında onun hâkimiyetinden çıkması yönüyle anlatıda zikredilmiştir.
Semerkant	Asya kıtasının en tanınmış şehirlerinden olduğu ve Türkistan'ın Zerefşân eyaletinin merkezi olduğu belirtilir. Bugün Özbekistan'da bulunan bir kenttir. Ticaret yollarının üstünde bulunmasıyla tüccarlar için uğrak bir yer olmuştur. Bu kent, Sultan Tamgaç'ın halkını esnafın hilelerinden korumasını konu edinen hikâyenin serim bölümünde

	merkezi idareyi vurgular nitelikte yer almaktadır (Sami, 1894, s. 2626).
Şam	Kaynaklarda Şam'ın Suriye kentinin merkez idaresi olduğu belirtilir (Sami, 1894, s. 2824). İslam âleminde mühim yere sahip bu tarihî şehir, günümüzde Suriye'nin başkentidir. Şehrin bir diğer adı “Dımaşk” olmakla birlikte Türkler bu şehir tarihî gelenek nedeniyle “Şam” biçiminde anmaktadır; ülke, Emevîler döneminde kültürel, dinî ve siyasî faaliyetlerin odağı olmuştur. Şam, Abbasi halifesi Seffâh'ın af dilemeye gelen Şam elçilerini bağışladığı hikâyenin girişinde yer almaktadır (Bülbül, 2017, s. 1436). Şam, eski hilafet merkezi olması yönüyle hikâyede anılmıştır.
Şîrâz	İran'ın güneyinde bulunur. Tarihine bakıldığında uzunca bir süre İran'ın sanat ve kültür merkezi olduğu görülür. Şîrâz'dan, Atabeg Zengî döneminde bir kimsenin yolunun esir pazarına düşmesi ve sonrasında gelişen olayların anlatıldığı hikâyede bahsedilmiştir (Bülbül, 2017, s. 736). Bu kent, anlatının giriş formelinde yer almıştır.
Taberistân	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> 'a göre İran'ın kuzeyinde bir bölgedir (Sami, 1894, s. 2993). Bugün Mâzenderan adıyla bilinir. Bulunduğu coğrafya nedeniyle çeşitli toplulukların sığınağı olmuştur. Bölgede birçok bilim adamı yetişmiştir. Taberistân, Efrîdûn'un başından geçenlerin anlatıldığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 287-297). Taberistân, anlatıda Minûçîhr'in Efrâsyâb'a yenilmesi sonucu sığındığı bir şehir olarak anılmıştır.
Yemen	Arabistan yarımadasının güneybatısında yer alır. Aden körfezine kıyısı olan ülkenin Suudi Arabistan ve Umman ile sınır ortaklığı bulunmaktadır (Kurt, 2013, s. 400). Kâbe'yi dünyanın merkezi gören coğrafyacılar göre bu ülkeye sağ ve güney anlamlarında olan “yemen” verilmiştir. Bu kent, Kabîse bin Gülsûm es-Sülûnî'nin Yemen'deki bir kabilenin padişahı olduğu hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 2164-2166). Yemen, anlatıda Kabîse bin Gülsûm es-Sülûnî'nin esirlikten kurtulup döndüğü memleket olarak anılmıştır.
Zâbilistân	Afganistan çevresinde bir coğrafyanın ismidir. Etrafı Horasan, Sistan ile çevrilmiştir. Halkı yiğitliğiyle meşhurdur. Zâbilistan, Sâm-ı Nerîmân isimli pehlivanın Minûçîhr ve Efrîdûn'dan sonra hâkimiyeti devraldığını anlatan hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, s. 298). Zâbilistan, anlatıda Sâm-ı Nerîmân'ın tımarı olması bakımından anılmıştır

Mensur hikâyelerin birçoğunun coğrafyasını bahsi geçen Orta Doğu kentleri ve ülkeleri oluşturmaktadır. Hikâyelerin mekân unsurunu karşılayan ülke ve şehirler, anlatılarda ismen geçmiş ve tasvir edilmemiştir. Hikâyelerde zikredilen şehir ve ülkeler çoğunlukla serim formellerinde kurgu göreviyle yer almakla beraber düşünüm ve çözüm bölümlerinde de benzer şekilde fon vazifesiyle bulunmaktadır.

İncelemeye konu olan anlatılarda yer alan ülke ve şehirlerin metin bağlamında gerçeklik üzerinden değerlendirmek gerekir. Bazı anlatılarda mekânlar, fiziki-beşerî coğrafya ve tarihî açıdan reel özellikler göstermektedir. Bu noktada coğrafi unsurların mensur hikâye geleneğindeki masalsı özellikleri haiz olmadığı söylenebilir. Ülke, şehir ve bölge isimlerinin tarihî, idari ve coğrafi karşılığı bulunmaktadır. Örneğin Bağdat, Abbasilerin önemli kentlerinden olup anlatıda bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Nâsir Halîfe’nün zemânında dârü’s-selâm Bagdâd’a anlardan gezend irişmedi” (Bülbül, 2017, s. 619).

Cevâmî’ü’l- Hikâyât’ın bir bölümü topoğrafik özellikler göstermektedir. Bu nedenle ülkelerin reel tasvirleri bulunmaktadır:

“Vilâyet-i Çin inine, uzunına vâsi’ vilâyetdür. Çok şehirleri vardır ve iklim-i seb’adan üç iklim, içinde dâhildür. Anunçün ki heft ekâlîm-i zemînden evvelki iklim bilâd-ı Çin’ün akâsîsinden başlar ve cenûba yakın ol yirden geçer ki anda anlarun pâdişâhlarınun taht-gâhı vardır, ya’nî dârü’l-mülkidür. Bilâd-ı Hind’ün cenûbında deryâ sâhiline irişür. Andan geçer bilâd-ı Sind’e irişür. Andan Kerek cezîresi deryâsına irişür. Andan geçer ‘Arab cezîresine ve Yemen arzına ve ‘Arab cezîresinde ve Yemen’de bender-gâh olup gemiler çıkdığı Zagâr ve ‘Ummân ve ‘Aden ve Hazra-mevt ve Hirmen ve Mehre ve bahr-ı Kulzüm’den Sâyis didükleri yirlere irişür ve bunlardan geçer, bilâd-ı Habeşe’ye irişür ve deryâ-yı Nil’i keser...” (Bülbül, 2017, s. 2313).

İslam coğrafyasındaki şehirlerden bazıları askerî fetihlerin gerçekleştiği kritik reel güzergâhlardır:

“Hazret-i ‘Ömer’ün hilâfeti zemânında Nihâvend şehrinün fethine gönderilen ‘asker-i İslâm Nihâvend’ün üzerine düşüp fethine mübâşir oldukların da ittifâk hasîn hisâr beççeleri ve ‘amîk u ‘arîz hendekleri olup içinde olan küffâr ile tahassun iderler” (Bülbül, 2017, s. 878).

Eserdeki bazı ülkeler ise metin bağlamında sefer güzergâhı işlevi görmektedir:

“İttifâk Hindistân’dan diyâr-ı ‘Aceme bir mikdâr kâr-bân tâyifesi geldiler” (Bülbül, 2017, s. 759).

Bazı anlatılarda coğrafyanın olay örgüsü içerisinde hareketlilik gösterdiği söylenebilir:

“ ‘Bu su Nîl’dür ve bu ara Nîl kenârıdır.’ Dervîşün tahayyürî dahı ziyâde oldu. Eyitdi: ‘Sübhana’llâh ben Bagdâd’da Dicle’ye girdüm, şimdi Mısır kenârında n’eylerem?’” (Bülbül, 2011, s. 275).

Coğrafya, ayrıca askerî ve idari kararlar sebebiyle de hareketlilik arz eder:

“Taberistân vilayetini kardeşi Agriyûs’a veren Efrâsyâb, Rey şehrine gelerek İran mülkünün tahtına geçti. Tam 12 yıl İran’da hüküm sürdü” (Bülbül, 2017, s. 49).

Bazı şehirler ve bölgeler ise anlatılarda ticaret hattı veya merkezi olarak belirtildiğinden mekânın reel bir bakışla sunulduğu söylenebilir:

“Bir zemândan sonra Bagdâd tâcirlerinden bir hâce ticâret ile Isfahân’a vardı” (Bülbül, 2017, s. 1795).

Ülke ve şehirler, anlatılarda sürgün veya zorunlu göç güzergâhı işleviyle yer almaktadır:

“Süleymân bin el-Hasan eyitdi ki çün babamı Bagdâd’dan sürdiler ve Mısra gönderdiler” (Alparslan, 2016, s. 248).

Anlatılardaki kahramanlar rızık gayesiyle ülkeler arasında seyahat eder. Bu durumda ülkeler arasındaki hat bir nevi ekonomik güzergâh işlevindedir:

“...bana dirler ki Bagdâd’da filân mahallede filân sarâyda ve ol sarâyda bostan vardır ol bostânda bir ağaç vardır ve ol ağacın altında otuz bin dînâr vardır ben şöyle düş gördüm hiç iltifât itmezem sen ahmak bir düşle vatanından ve ehl ü ‘ıyâlından ayrılmagı ihtiyâr eyledünve bunca seferin zahmetini çekdün ben çün bu sözi ol serhengden işitdüm didüğü mahalle ve sarây ve bostân benüm mahallüm ve sarâyum ve bostânım imiş ve ol didüğü ağaç dahı bildüğüm ağaç idi çün bu sözi işitdüm gönlüm hoş oldu ol gice bir mescidde yatdum çün sabâh oldu Bagdâd’a müteveccih oldum çün Bagdâd’a irişdüm ol ağacı yerinden kopardum ve altından otuz bin dînârı çıkardum” (Alparslan, 2016, s. 316).

Olağanüstülükler sergileyen bazı anlatılarda ise şehirler, düğüm bölümünde olay örgüsünü harekete geçirme işleviyle yer almaktadır:

“Bu minvâl üzere niçe müddet geçdi. Bir gün bâzergân Horâsân tarafına bâzergânlığa gitmek iktizâ eyledi. Tûtîye gelüp evi tarafını sipâriş itdi” (Kesler, 2010, s. 131).

“Hemân sa’at şeyh Şam’da bulundu. Pes bir nâme yazdı. Şeyh Mısır sultânına gönderdi ki: ‘İy Şâh! Sen dahî ben dahî Hak ta’âlânun yarar adını okuruz ve Allâh’un kuliyuz...” (Birinci, 2012, s. 92).

Bazı anlatılarda coğrafi mekânlar, giriş formellerinde olay örgüsünü başlatma işleviyle yer almaktadır:

“Bâzergân Sa’îd aytdı: ‘Erbâb-ı tevârih getürmişlerdür ki Hürmüz’de bir kimesne var idi” (Kesler, 2010, s. 123).

“Vezîr eydür: Meger bir gün Mısır sultanı ulemâyı cem idüp akd-i meclis eyledi” (Birinci, 2012, s. 87).

İncelenen mensur hikâyelerin coğrafyasını belirtildiği üzere Orta Doğu, Asya ve Afrika oluşturmaktadır. Fakat Nergîsî’nin *Meşâkk’ul-Uşşâk*’ında ve *Nihâlistân*’ında bazı vakaların belirtilen coğrafyaların yanında Anadolu ve Balkan topraklarında gerçekleştiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle “Nergîsî, *Meşşâkk’ul-Uşşâk* ve *Nihâlistan*’da Osmanlı tarih ve coğrafyasına ait unsurlara bolca yer vermiştir” (Selçuk, 2009, s. 13). Nergîsî, eserlerinde masalsı değil de reel vakaları ve coğrafyayı kaleme almıştır. Hatta Nergîsî, *Meşşâkk’ul-Uşşâk*’ta “bi-tarîkı’t-tesâmu’ ev ‘alâ vechi’l-muâ’yene” diyerek anlattıklarını işiterek ya da bizzat şahit olarak kaleme aldığını belirtir (Selçuk, 2009, s. 145). Sanatçının açıklamasını esas alarak hikâyelerindeki Anadolu ve Balkan coğrafyasına ait şehir ve semtlerin tarihî ve coğrafi gerçeklikle uyduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Nergîsî’nin hikâyeleri, klasik hikâyelere nazaran gerçeklik yönüyle daha özgündür. Her iki eserde tespit edilen Anadolu ve Balkan coğrafyasına ait yerler şu şekildedir:

Tablo 2

Balkan/Anadolu coğrafyası şehir ve ülkeleri

Ülke/şehir adı	Açıklama
Ankara	Türkiye’nin başkenti olan Ankara, <i>Meşşâkk’ul-Uşşâk</i> ’ta şu şekilde geçmektedir: “...nâ-çâr vatan-ı aslîsi olan diyâr-ı Ankara’ya nakl-ı eskâl-ı sıklet eyledi” (Selçuk, 2009, s. 158).
Beşiktaş	İstanbul’un en eski ilçelerinden biridir. Osmanlı döneminde yerleşim yeri özelliği kazanmıştır: “...nihâl-i mevzûn-tabî’atın cânib-i dil-hâha imâle idüp Beşiktaş semtinde bir gülistân-ı İrem-nişâna gitdük” (Selçuk, 2009, s. 247).

Edirne	Marmara'da bulunan şehir, İstanbul'un fethine kadar Osmanlının başkenti olmuştur. Bu nedenle Edirne, şehirleşme bakımından ilerlemiş ve birçok tarihî eserle bezenmiştir: “Mekârim-penâhâ, taraf-ı Edirne'den ba'zı ahhâb peder-i dâ'ilerine bir mikdâr gül-âb göndermişler idi” (Çaldak, 2010, s. 301).
Frenkistan	<i>Kâmûs-ı Türki'de</i> Frenk memleketi (Sami, 2015, s. 993) şeklinde tabir edilir: “...divâr-ı müsâfir-hâneye kalem-i lisânu'l-hâl ile sebt idüp semt-i Frenkistân'a 'azîmet niyyeti ile...” (Selçuk, 2009, s. 150).
İstanbul	Türkiye'nin en büyük şehridir ve Marmara bölgesindedir. Şehir, tarihinde Konstantinopolis, Polis, Taht-ı Rum, Bulin, Stanbulin gibi çeşitli isimlerle anılmışsa da sonradan İstanbul olarak adlandırılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun başkenti ve İslam âleminin merkezi olmuştur. <i>Meşşâkku'l-Uşşâk</i> 'ta bazı vasıflarına değinilmiştir: “...kân-ı mehabîb-i 'âşık-firîb olan deryâ-yı 'âdemi-zâd mahmiyye-i Konstantiniyye-i cennet-âbâdda...” (Selçuk, 2009, s. 233).
Rum	Rum coğrafyası, bazı kaynaklarda Osmanlı ülkesi ve Anadolu toprakları için kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkler, Slavların yaşadığı Balkan coğrafyasını Rumeli biçiminde anmıştır: “...târih-i elfden bir iki sene mukaddem ser hadd-i memâlik-i Rûm'da kemâl-i fezâil ü ulûm ile mücedded, mâye-i âşire ıtlâkına mâ-sadak bir ferîdûdü'd-dehr üstâd-ı küll var idi ki...” (Selçuk, 2009, s. 226).
Saraybosna	Günümüzde Bosna Hersek'in başkentidir. Tarihi eskilere uzanan Saraybosna ancak Osmanlı döneminde şehirleşebilmiştir. <i>Meşşâkku'l-Uşşâk</i> 'ta bariz vasıflarıyla anılmıştır: “...ser-hadd-i merzbûm-ı Rûm'da Bosnâ-Serâyî dinmekle şöhet-şi'âr olan şehri latîf-i cennetâsâ ki mehabîb-i 'âşık-firîb-i gül-gûn-izâr ile nümûdâr-ı behîşt-i 'ulyâ...” (Selçuk, 2009, s. 148).

Seçilen örneklerde görüldüğü üzere mensur hikâyelerin coğrafyasını genel itibarıyla Orta Doğu, Afrika ve Güneydoğu Asya oluşturmaktadır. Mensur hikâyelerde bu şehir ve ülkeler, tasvir edilmeyip sadece ismen geçmektedir. Ayrıca ülke ve şehirler, olayın hazırlığında kurgunun bir parçası olmaktan öteye geçememiştir. Ancak önceden belirtildiği üzere bazı hikâyelerde coğrafyanın tarihî gerçeklikle desteklenerek kurguya dahil edildiği de görülmektedir. Söz

gelimi *Cevâmi'ü'l-hikâyat ve Levâmi'ü'r-rivâyât*'taki bir hikâyeye göre Uhud Savaşı'nın Mekke ve Medine çevrelerinde vuku bulması ve Hz. Muhammed'in bu savaşta yaralanması (Bülbül, 2017, ss. 1580-1582) tarihî gerçekliğe tekabül eder.

Mensur Hikâyelerde Nehirler¹²

Coğrafyanın bir diğer unsuru nehirlerdir. Nehirler, incelenen hikâyelerde ülke ve şehirlerle birlikte anılmıştır. Nehirler, mensur hikâyelerdeki kurgunun parçası olmuş ve fon işlevinin önüne geçememiştir. Ceyhun, Dicle, Fırat ve Nil, incelenen mensur hikâyelerde yer alan nehirlerdir. Bu nehirlerin bilgileri ile metinlerdeki kullanımı şu şekildedir:

Tablo 3

Nehirler

Nehir adı	Açıklama
Ceyhun	Asya'nın en büyük nehirlerindendir ve kaynağı Afganistan'dadır. Amuderya olarak da adlandırılmıştır. Ceyhun, Emîr İsmâil'in kendisine isyan eden 'Amr-ı Leys'i yakalattığı hikâyede zikredilmiş ve Emîr İsmâil'in askerlerinin bu ırmaktan karşıya geçmesi yönüyle anılmıştır (Bülbül, 2017, s. 601).
Dicle	Kaynağı Türkiye olan bu nehir, Fırat Nehri ile Mezopotamya'yı meydana getirir. Bu nehir, Fırat ile bir araya gelerek Basra Körfezi'ne ulaşır. Dicle, İbn Sekîne'nin cuma günleri gusûl abdesti aldığı hikâyede anılmıştır (Bülbül, 2011, s. 274).
Fırat	Güneybatı Asya'da bulunan en geniş nehirlerdendir. Üzerinde çeşitli barajlar mevcuttur. Fırat, Me'mûn'un beraberindekilerle avlanmaya çıktığı hikâyede zikredilmiştir (Bülbül, 2017, ss. 1413-1414). Bu nehir, hikâyede avlanma yeri olarak anılmıştır.
Nil	<i>Kâmûsü'l-Âlâm</i> 'a göre Afrika kıtasının en büyük ırmaklarından (Sami, 1898, s. 4640). Mısır'ın geçmişinde hayatın her alanında mühim bir yeri olan nehrin İslam kaynaklarında da bahsi sıklıkla geçmektedir. Bu nehir, Hz. Musa'nın Allah'ın mucizesine tanıklık etmeyi istediği hikâyede Allah'ın ona Nil'in kenarına gitmesini emretmesi yönüyle zikredilmiştir (Bülbül, 2011, s. 176).

¹² Nehirler, alfabetik dizilmiştir.

Mensur Hikâyelerde Kavimler¹³

Kavimler, yaşadıkları coğrafya ile bütünleşmiştir. Dahası kendi coğrafyalarındaki tarımsal, sanatsal, kültürel ve ticarî faaliyetlerini, inançlarını ve mevcudiyetlerini muhafaza edebilmişlerdir. Savaş, göç, seyahat vb. nedenlerle buluşan kavimler arasında ister istemez etkileşim oluşmuştur. Milletler, bu suretle başka milletleri gözlemleme ve kendilerini öteki milletlerin nazarında tanıma fırsatı yakalamışlardır. Mensur hikâyelerde de çeşitli kavimlere yer verilmiştir. Bunlardan bazıları, ismen anılıp niteliklerine değinilmemiştir:

“‘Biri ‘Arabdan biri ‘Acemden biri Türkten ki üçünün südinden bu üç mem leketün...” (Bülbül, 2017, s. 407).

Bazı kavimler hakkında ise tanıtıcı bilgiler verilmiştir:

“Anlara vazîfeler ve cihetler ta’yîn eyledi. Anlar da ‘ulûm-ı hikmetde muhkem kûşîş eylediler. Anlardan etrâf-ı ‘âleme hezâr eserler münteşir oldu. Asnâf-ı ‘ulûm-ı hikmetden kitâblar tasnîf itdiler. Bu cihetden ‘ilm-i hikmeti Rûm halkına nisbet iderler. Ammâ aslı Yunanîlerdendir ve Rûm’dan bir tâyîfeye Efrenc dirler. Bunlar da temâm kuvvet ü kudretde satvet ü şevketde bir kavmdür” (Bülbül, 2017, s. 2326).

Tablo 4

Kavimler

Kavim Adı	Açıklama
Acem	Arapların kendi neslinden olmayanlara verdikleri isimdir. İranlılar, Hintliler, Türkler ve başka milletler için bu tabiri kullanırlar: “‘Acem pâdişâhlarının düşmene kız alıp virmek kânûnları degildi” (Bülbül, 2017, ss. 1695-1697).
Arap	Sami kavimlerindendir. Tarihleri çok eskilere dayanmaktadır. Coğrafyanın zorlu şartları sebebiyle Arapların ilk devir tarihlerine yönelik yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Eldeki bilgiler ise yakınlarındaki milletlerin kaynaklarından edinilmiştir (Yıldız, 1991, s. 272). “...illeti ziyâde oldu ve ayakdan düştü ve ölü gibi sardılar ittifakân Arap haramisi geldi” (Alparslan, 2016, s. 438).

¹³ Kavimler, alfabetik dizilmiştir.

Bermekî	Abbasilerde üst görevlerde bulunmuş bir ailedir. Ailenin atası olan Bermek'in Zerdüşt ya da Budist mabedine mensubiyetine dair ihtilaflı görüşler mevcuttur. Kaynaklara göre ailedeki ilk Müslüman, Halid b. Bermek'tir: "Hemân buradan Emîrû'l-Mü'minûn Bermekîlere nazarı kerâhet tarîkıyla olup me'âli her ne oldu ise oldu" (Bülbül, 2017, s. 569).
Deylemî	Hazar Denizi ve Kazvin Dağı arasındaki bölgede yaşayan halkın adıdır. Kökenleri net bilinmeyen Deylemîlerin, İslamiyet'ten önce Hristiyanlık, Putperestlik ve Mecusilik dinlerini kabul ettikleri belirtilir. Ayrıca halkın zayıf, pis ve cesaretsiz olduğuna değinilir (Yazıcı, 1994, s. 265). "Beş bini Deylemîlerden ve tokuz yüzi kendü kulları Türkistân oğlanlarından..." (Bülbül, 2017, s. 898).
Efrenc	Osmanlıda Avrupalılara verilen isimdir: "Ammâ aslı Yunanlıerdendir ve Rûm'dan bir tâyifeye Efrenc dirler" (Bülbül, 2017, s. 2326).
Gassânîler	Şam tarafında büyük bir Arap ailesidir. Hz. Muhammed'in çağrısıyla hanedan ailesinden bir grup, İslam'ı kabul etmiştir: "'Arab kavminden bir tâyife dahı Gassân'dur. Bunlar içinde 'ilm-i şî'r gibi ve 'ilm-i edvâr gibi... hezâr 'ulûm âşikâr olmuştur" (Bülbül, 2017, s. 2328).
Habeş	Esmer bir topluluktur. Afrika'da diğer topluluklardan farklı olarak çoğunluğu Hristiyan'dır: "Hazîneden üç kîse akça çıkarup her birin bir Habeşî oğlanun başına yükledüp ana teslim eyledi..." (Bülbül, 2017, s. 1411).
Hevâzin	Arap kabilesi olan kabile, Adnânîlere bağlıdır: "Hevâzin kabîlesi içinde dahı Ka'b u Kilâb adlu anun gibi iki pîrler dahı vardı" (Bülbül, 2017, s. 861).
Kureyş	Hız. Muhammed'in mensubu olduğu köklü bir Arap kabilesidir. Kureyş kabilesi Hız. Muhammed'in tebliğıyle İslam'a davet edilmiştir. Kureyş kumandanlarından Ebû Süfyân'nın Müslüman olmasıyla İslam'ın önündeki en büyük zorluk ortadan kalkmıştır (Avcı, 2002b, s. 444). "Kureyş kâfirlerinden sâyir 'Arab kâfirleri ulularından baş baş kimseler kılıçdan geçdiler" (Bülbül, 2017, s. 1261).

Tatar	<i>Kamûs-ı Türki</i> 'de Tatarların, Türk kavimlerinden biri olduğu ayrıca Kazan ve Kırım Türklerinin de bu isimle anıldığı ifade edilir (Sami, 2015, s. 470). Çin kaynaklarında ise Türkçe konuşan tüm topluluklar bu isimle adlandırılmıştır: “Ammâ Tâtâr kulları terbiyyet ideceklerin bilmekde hîç ferâsetün dahli yokdur” (Bülbül, 2017, s. 788).
Zengî	Kaynaklarda Araplardan, zenci olarak bahsedilir: “Ol vakt ki Basra'da Bürka'î didükleri Hâricî hurûc itdi, zengîlerden ve sâyir evbâsdan yanına cem'-i kesîr uydı” (Bülbül, 2017, s. 2060).

İncelenen eserlerden anonim özellik gösteren *Tûtînâme* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nde Rum, Anadolu, Türkistan, Şam ve bunun gibi somut coğrafi mekânlar yer alsa da buralar çoğunlukla olayın yaşandığı fon işlevindedir ve siliktir. Coğrafi mekânların gerçekliği ve işlevi diğer hikâyelere nazaran geridedir. Bununla birlikte eserlerde didaktik mesajlar vermek adına coğrafi mekânların tasvirleri yapılmayarak hızlıca olaylara geçilmektedir. Benzer şekilde *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât*'taki yer isimleri, tarihî ve coğrafi gerçekliği çoğunlukla karşılamaktadır. Özellikle eserin dördüncü bölümündeki topoğrafik veriler, metnin tarihî ve coğrafi gerçekliğini derinleştirmektedir. Nitekim eserin kurguya dayalı anlatılarında coğrafya fondan ibarettir. *Câmi'ü'l-Hikâyât*'ta ise coğrafi mekânlar daha çok kutsal topraklar üzerinden tarihî gerçeklikle uyumlu bir şekilde yer almaktadır. *El-Ferec Ba'de's-Şidde*'de ise ülkeler ve şehirler, olayların yaşandığı gerçek bir mekânı karşılamaktadır. Bununla birlikte eserde coğrafi mekânlar siliktir. *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât* ile *Tûtînâme*'de şehirlerin ve bölgelerin ticaret ağları üzerinde olması dikkat çekmektedir. Ayrıca bu eserlerde coğrafya sürgün, fetih, sefer ve ticaret güzergâhları nedeniyle hareketlilik göstermektedir. Coğrafyanın bu özelliği ise olay örgüsüne, kahramanın hareket alanına ve eylemlerine yön vermektedir. Genel olarak eserlerin bilhassa giriş formellerinde yer alan ülke, şehir, bölge ve nehir isimleri anlatıların başlangıcında fon görevi görürken düğüm bölümünde yer alan mekânlar ise olay örgüsüne ve kahramanların davranışlarına yön vermektedir. *Nihâlistân* ve *Meşakku'l-Uşşâk*; *Tûtînâme*, *Kırk Vezir Hikâyeleri*, *Cevâmi'ü'l-hikâyât* ve *Levâmi'ü'r-rivâyât* ve *Câmi'ü'l-Hikâyât*'a nazaran Osmanlı yerel coğrafyasını daha reel bir şekilde yansıtmaktadır. Nergîsî bu eserleriyle soyut ve edilgen bir coğrafya anlayışını kırmıştır. Ayrıca *Nihâlistân* ve *Meşakku'l-Uşşâk* haricinde diğer anlatılardaki coğrafyanın edilgenliği dikkati çekmektedir. Bu eserlerde anlatıcının özellikle didaktik endişelerinin veya

okuyucuya doğrudan mesaj verme isteğinin mekânın fon işlevi görmesine neden olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Yeryüzü şekillerini ve buna bağlı insan dağılımını inceleyen coğrafya, birçok bilimle etkileşim hâlinindedir. Seyahatler ve askerî faaliyetler sebebiyle gelişen coğrafyanın tarihle ilişkisi son derece önemlidir. Edebiyat, bu noktada tarih ve coğrafyanın kesiştiği bir kümedir. Tarihî ve coğrafi bilgiler, kurgudan süzülerek sanatsal mahiyette edebî eserlere yansır. Sanatsal incelemelerde bilhassa eserin doğup geliştiği coğrafya, önemli ölçüde kendini belli eder. Bu önem, sanatçının ve eserinin beslendiği coğrafi zihniyetin tanınmasından ileri gelir.

Mensur hikâyelerin coğrafyasının değerlendirildiği bu çalışmada öncelikle coğrafyanın tanımı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Örneklem alanındaki hikâyelerin geliştiği bölgelerin tanıtılması suretiyle coğrafyanın milletler üzerindeki etkisine değinilmiş, geleneksel ve modern hikâyelerin coğrafi gerçekliği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıdan dikkat edilen en mühim husus ise geleneksel (mensur) hikâyeler ile modern hikâyelerin zihniyet ayrılığıdır. Edebiyat otoritelerinin genel kanısına göre geleneksel hikâyelerde efsanevî unsurların varlığı ve mekân tasvirlerinin sıklığı, eserlerin gerçekliğine gölge düşürmektedir. Ancak geleneksel hikâyelerde mekânın sığ olması ya da tek kelimeyle ifadesi, bu eserlerin ortaya çıktığı coğrafyanın harita üzerindeki reel karşılığını yok edemez. Mensur hikâyelerde ülke, şehir, nehir vb. coğrafi unsurlar ister kurgu içinde tamamen yüzeysel ister gerçeklik içinde detaylı anlatılsın her iki tarz da eserlerin geliştiği coğrafyanın yansımasıdır. İncelemeye konu olan eserler dâhilinde belirtmek gerekirse mensur hikâyelerin tamamıyla Doğu halklarının muhayyilesinin bir ürünü olduğu söylenebilir.

Mensur hikâyeler, didaktik amaçla kaleme alındığından incelemeye konu olan hikâyelerde coğrafya detaylı anlatılmamıştır. Anlatıcı, okuru istenen davranışa yöneltme arzusuyla yer tasvirlerine mesafeli durmuştur. Ülke ve şehirler, anlatıların giriş formellerinde fon göreviyle yer almış ve olayın çıkış yeri olmuştur. Söz konusu coğrafi mekânlar ayrıca anlatıların düğüm bölümünde olay örgüsünü ve kahramanın eylemlerini yönlendiren bir işlevle de yer almıştır. Mekân, her iki durumda da kurgunun inşasında tek kelimeyle ifade edilmiştir. Benzer şekilde nehir ve deniz isimleri de kurgu dâhilinde ismen geçmiş ancak betimlenmemiştir. Hikâyelerde mekânın bu üslupla belirtilmesi, olayların boşlukta seyretmesini engellemiştir. Vakanın öne çıktığı mensur hikâyelerde öteki tahkiye unsurları bu şekilde geri planda kalmıştır. Vakanın öncelendiği

hikâyelerde ivedilikle okuyucuya ders verme amacı güdülmektedir. Bu bir bakıma incelemeye konu olan eserler dâhilinde belirtmek gerekirse bilinçli bir eylem denilebilir. Bunun yanında Nergîsî'nin incelenen eserlerinde, anlatılanların bizzat görülen ve işitilenlerden yararlanılarak kaleme alındığı bilgisi, yazarın öteki mensur hikâyelere nazaran daha reel bir coğrafya anlayışı geliştirdiğini düşündürmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer tespit ise hikâyelerin coğrafyasını oluşturan ülke ve şehirlerin temsili olmayıp bu bölgelerin harita üzerinde karşılığının bulunmasıdır. Balkanlardan, Anadolu, Orta Doğu, Afrika ve Asya topraklarına kadar uzanan ülke ve şehirler, hikâyelerin reel mekânını oluşturmuştur. Daha çok Emevî ve Abbasî dönemi olaylarının anlatıldığı hikâyelerde mekânın tek kelimeyle esere yansımaya karşılık bölge halklarının kolektif ihtiraslarına, yönetimlerine, ticari faaliyetlerine, içtimai özelliklerine ve dinî yaşantılarına dair izlere rastlamak mümkündür.

Sonuç olarak incelenen metinlerden hareketle yazarın/anlatıcının sanat yaratımının ve zihniyetinin coğrafi mekânların gerçekliğini ve işlevini metnin kurgusunda şekillendirdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, H. (2003). *Çağdaş Türk şiirinde coğrafya*. Yort Savul Yayınları.
- Alparslan, S. (2016). *El-Ferec Ba'de's-Şidde-Paris nüshası (inceleme-metin)* (Tez no. 446073) [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Avcı, C. (2002a). Kûfe. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 26, s. 339-342). TDV Yayınları.
- Avcı, C. (2002b). Kureyş. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 26, s. 442-444). TDV Yayınları.
- Bakır, A. (1992). Basra. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 5, s. 108-111). TDV Yayınları.
- Bezer, G. Ö. (2007). Rakka. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 34, s. 432-433). TDV Yayınları.
- Birinci, A. (2012). *Kırk vezir hikâyeleri (inceleme-metin-sözlük)* (Tez no. 314860) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşcı, M. S. (2003a). Medîne. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 28, s. 305-311). TDV Yayınları.

- Bozkurt, N. ve Küçükbaşcı, M. S. (2003b). Mekke. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 28, s. 555-563). TDV Yayınları.
- Bozkurt, N. (2007). Nûbe. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 33, s. 222-223). TDV Yayınları.
- Bülbül, T. (2011). *İsmail b. Ali, Câmi'ü'l-hikâyât (inceleme-metin)*. Grafiker Yayınları.
- Bülbül, T. (2017). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât tercümesi (inceleme-metin)*. Tezmer Yayınları.
- Çaldak, S. (2010). *Nergîsî ve Nihâlistân'ı (inceleme-metin)*. Kesit Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (1993). Çin. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 8, s. 321-323). TDV Yayınları.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 18, s. 234-241). TDV Yayınları.
- DİA. (1993). Çin. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 8, s. 318-321). TDV Yayınları.
- Doğanay, H. (2012). Anlamı, tanımı, konusu ve felsefesi bakımından coğrafya ilmi hakkında bazı düşünceler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(25), 1-44.
- Ed-Dürî, A. (1991). Bağdat. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 4, s. 425-433). TDV Yayınları.
- Ercilasun, B. (1994). *Servet-i Fünun'da edebî tenkit*. MEB.
- Erinç, S. (1993). Cezâyir. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 7, s. 483-485). TDV Yayınları.
- Es-Sakkâr, S. (2020). Musul. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 31, s. 361-363). TDV Yayınları.
- Göney, S. (2022). Coğrafya. *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/coğrafya>
- Kaplan, M. (2022). *Nesillerin ruhu*. Dergâh Yayınları.
- Kesler, H. (2010). *Tûtînâme (metin ve inceleme) (1b-88a)* (Tez no. 257474) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kúnos, I. (2019). *Türk halk edebiyatı* (T. Gülensoy, Haz.). Akçağ.

- Kurt, H. (2013). Yemen. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 43, s. 400-401). TDV Yayınları.
- Moran, B. (2022). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Nisbett, R. E. (2020). *Düşüncenin coğrafyası* (G. Ç. Güven, Çev.). Varlık Yayınları.
- Özaydın, A. (1997). Hârizm. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 16, s. 217-220). TDV Yayınları.
- Safa, P. (1990). *Objektif: 2 Sanat, edebiyat, tenkit*. Ötüken Neşriyat.
- Sami, Ş. (1889a). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 1). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (1889b). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 2). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (1891). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 3). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (1894). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 4). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (1896). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 5). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (1898). *Kâmûs 'u'l-â'lâm*. (C. 6). Mihrân Matbaası.
- Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Sarıçam, İ. (2007). Nihâvend. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 33, s. 98-99). TDV Yayınları.
- Selçuk, B. (2009). *Nergisî Meşşâku'l-Uşşâk (inceleme-metin)*. Salkımsöğüt.
- Staël, de M. (1989). *Edebiyata dair* (S. Hatay ve V. Hatay, Çev.). MEB Yayınları.
- Tökel, D. A. (2018). Zihniyet ve kaynakları açısından hikâyemize bakmak. M. Kahraman (Ed.), *Türk öykücülüğü özel sayısı* içinde (ss. 65-76). Hece Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2022). *Beşerî coğrafya: insan, kültür, mekân*. Çantay Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük* (9. baskı). TDK Yayınları.
- Yazıcı, H. (1998). Hikâye. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 17, s. 480). TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (1994). Deylem. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 9, s. 263-265). TDV Yayınları.

Yazıcı, T. (1995). Fergana. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 12, s. 375-377). TDV Yayınları.

Yetkin, S. (2007). *Estetik doktrinler*. Palme Yayıncılık.

Yıldız, H. D. (1991). Arap. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (C. 3, s. 272-276). TDV Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

From a historical perspective spanning from the past to the present, the entire spectrum of scientific disciplines has continuously sought to comprehend human beings and the multifaceted elements, behaviors, and cultural traits they bring with them. As a direct outcome of this ongoing intellectual endeavor, various fields of science have entered into continuous interaction and established close interdisciplinary contact with one another. Geography stands out as one of the primary disciplines in constant interaction with numerous other domains, given that many economic, artistic, and scientific activities cannot be conceptualized or evaluated independently of spatial conditions and environmental factors. Fundamentally, geography deals with the historical development, spatial movement, and terrestrial distribution of human populations across the globe. The emergence and conceptualization of geography as a formal scientific discipline were heavily influenced by philosophical discourse as well as the intellectual traditions of ancient Arab and Chinese cultures. Throughout human history, geography has established a foundational spatial order across the world—an order that has undergone constant transformation driven by geopolitical conflicts and climatic shifts. War and climate change have historically acted as catalysts for the displacement of human communities, ultimately uniting distinct populations within shared geographic settings. Individuals inhabiting these common lands have progressively forged a novel synthesis of culture within these shared spaces by transferring the religious, moral, and cultural elements derived from their own internal mental codes to the populations with whom they coexisted. This transformative and integrative power of geography is prominently reflected in literary production, where it manifests as a shared collective mentality embedded within the specific geographical environment in which a work is created. A salient historical illustration of this dynamic is the encounter of the Turks with Arab societies and their subsequent adoption of Islam, an event that opened the doors to an entirely new cultural milieu for Turkic peoples. Within this evolving cultural framework, the Turks were profoundly influenced by the literary traditions of Arabic and Persian cultures, assimilating their conventions regarding literary

genres, structural forms, and thematic contents, and applying these borrowed paradigms to their own emerging literary tradition.

Purpose: In light of the theoretical considerations outlined in this study, an attempt has been made to trace the geographic landscapes that bring diverse nations together on a shared literary, moral, and cultural foundation within classical prose narratives (*mensur hikâyeler*). Furthermore, the study aims to illuminate these shared cultural and narrative elements by constructing a comprehensive geographical map based on the textual corpus of classical prose stories. The aim of this research is to evaluate, on the basis of the sample area, the country, city, river, and tribes within the tradition of prose narrative through a comprehensive analysis in terms of reality and function, and thereby to fill the gap in this field.

Method: The representative corpus assembled for this purpose encompasses *El-Ferec Ba'de's-Sidde*, Celâl-zâde Sâlih Çelebi's translation of *Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât*, İsmail b. Ali's compilation *Câmi'ü'l-Hikâyât, Kırk Vezir Hikâyeleri* (Forty Vizier Stories), *Tûtînâme*, *Meşakku'l-Uşşâk*, and *Nihalistân*. Document analysis, one of the qualitative research methods, was adopted in this study. The study first provides information on the definition and development of geography, and focuses on the reality of modern and traditional stories within a spatial context. Texts within the sample area were screened at the levels of country, city, river, and ethnic group. The geographical data obtained-such as country, city, river, and ethnic group-were listed in alphabetical order in the findings section and illustrated with context-based examples. Subsequently, these indicators were compared in terms of their function and reality within the specific stories. In the introductory phase of the study, foundational background information regarding classical prose stories is presented, followed by a critical examination of the concept of fictionality within the prose narrative tradition, thereby emphasizing the underlying spatial reality of these works. In the subsequent sections, the study systematically introduces and provides textual examples for the specific countries, cities, seas, rivers, and ethnic groups cited throughout the corpus.

Findings: As a result of the examinations, geographical spaces in *Tûtînâme* and *Kırk Vezir Hikâyeleri* are real within the narrative. However, these spaces function merely as a backdrop where events take place and remain faint. The country, city, and river names mentioned in *Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât* are real places with actual counterparts on maps. In particular, the topographic data in the final sections of the work reinforce the historical and geographical reality of the text. In *Câmi'ü'l-Hikâyât* as well, geographical spaces

are featured in harmony with historical reality. It is observed that the cities and regions in *Cevâmi'ü'l-hikâyât ve Levâmi'ü'r-rivâyât* and *Tûtînâme* are situated along trade routes. Furthermore, geography in these works exhibits mobility due to routes of exile, conquest, and military campaigns. Therefore, it can be said that geographical spaces shape the plot and the actions of the hero. While geographical spaces mostly serve as a backdrop in the introductory formulas of the narratives, in the complication section they direct the onset and depth of the plot as well as the behavior of the characters. On the other hand, geographical spaces in *Nihâlistân* and *Meşakku'l-Uşşâk* reflect the local Ottoman geography more clearly.

Conclusions and Discussion: In the prose stories under examination, urban centers and regions such as Bukhara, Baghdad, Nishapur, Isfahan, Damascus, Iran, Samarkand, Iraq, Lebanon, Mecca, Medina, Kashan, Khwarazm, Khorasan, Lahore, Multan, Gujarat, Nubia, Merv, Gorgan, Herat, Bust, Algeria, and Raqqa-alongside broader territories encompassing Anatolia, North Africa, the Balkans, and Indian and Chinese lands-constitute the rich spatial geography of these narratives. Unfolding across such a vast expanse, these classical prose narratives not only reflect the actual physical environments from which they emerged, but also realistically portray the shared worldview and cultural mindset of the peoples inhabiting these regions.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanılmamıştır.